

МИКОЛА ДОРОШКО, ВАЛЕРІЙ КОПІЙКА
(**MYKOLA DOROSHKO, VALERII KOPIIKA**)

Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, Україна
(Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine)

Українсько-польське стратегічне партнерство в контексті національної пам'яті

Ukrainian-Polish Strategic Partnership in the Context of National Remembrance

The origins of the Ukrainian-Polish strategic partnership are shown. The main factors influencing the establishment and dynamics of the strategic partnership between Ukraine and the Republic of Poland are analysed. It is noted that at the moment Ukrainian-Polish relations meet most of the criteria of a strategic partnership, although significant economic and humanitarian cooperation, as well as inter-parliamentary and interdepartmental relations are needed. The main obstacles to implementing the idea of a Ukrainian-Polish strategic partnership, such as contradictions historical memory, are indicated. The importance of partnerships for realising the national interests of both countries is established.

Keywords: relations, strategic partnership, Poland, Ukraine, reconciliation, memory, national interest, cooperation.

Після відновлення незалежності у 1991 році перед Україною постало масштабне завдання вироблення власної зовнішньої політики, встановлення дипломатичних відносин з іншими державами. Те, що незалежну Українську державу першою визнала сусідня Польща, не було випадковим, адже наші країни приречені бути стратегічними партнерами з огляду не лише на геополітичне положення, але й глибокі історичні, культурні¹ та економічні зв'язки² між двома державами. Розвиток

1 М. Поповіч, *Naris istoriï kul'turi Ukraïni*, Київ 1999, с. 120–159, 209–220; N. Jakowenko, *Historia Ukraïny. Od czasów najdawniejszych do końca XVIII wieku*, tłum. O. Hnatiuk, K. Kotyńska, Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, Lublin 2000.

2 Польський ринок залишається важливим елементом реалізації зовнішньоторговельного потенціалу України. У 2004 р. взаємний товарний обіг двох країн становив понад 3 млрд. дол. США. У 2008 р. він сягнув найбільшої позначки – 6,5 млрд. дол. США,

багатоаспектних взаємин з Польщею має пріоритетний характер для України³. Це зумовлено важливим місцем Республіки Польщі у зовнішній політиці України та її суттєвою роллю у підтримці регіональної безпеки.

Польща не лише об'єктивно покликана стати нашим стратегічним партнером, але й може слугувати моделлю політичних та економічних посткомуністичних демократичних трансформацій, а також успішної інтеграції у європейські і євроатлантичні структури. Варто відзначити й намагання Польщі відігравати роль виразника й адвоката інтересів України в європейських та євроатлантичних структурах. До того ж, при оцінці та прогнозуванні перспективних напрямків розвитку України, використання польського досвіду набирає ще більшої ваги, оскільки за своїми параметрами наші держави є співмірними, що в свою чергу диктує і полегшує налагодження партнерських відносин.

Необхідність партнерських відносин між суверенними Україною та Польщею пояснюється сьогодні і власне прагматичними причинами. Адже, навіть після структурних змін останніх років, Польща зберегла значні інтереси на Сході. Значною мірою вони концентруються в Україні. Саме тому українсько-польські взаємини потребують комплексного наукового осмислення в умовах нової геополітичної ситуації, яка склалася в світі після початку збройної агресії Росії проти України та змушує наші держави у багатьох випадках спільно підходити до формування і реалізації своєї зовнішньополітичної діяльності завдяки курсу на встановлення відносин стратегічного партнерства.

Метою даної статті є спроба відповісти на питання про ступінь впливу на розвиток українсько-польських міждержавних відносин так званих «війн пам'яті», що спорадично виникають з суперечливих питань недавнього минулого. Національна пам'ять має велике значення у формуванні

а у 2015 р. – 4,3 млрд. дол. США, *Â. Stolârčuk, Pol'sa v Êvrointegracijnih prioritetah Ukraïni*, „*Ekonomika ta deržava*” 2005, № 9, с. 25–27; *Deržavna služba statistiki Ukraïni*).

3 Україна та Польща уклали 129 чинних міжнародних договорів, котрі регулюють переважно більшість напрямків українсько-польської співпраці та забезпечують стратегічний рівень партнерства. Базовим документом українсько-польського співробітництва є Договір між Україною і Республікою Польща про добросусідство, дружні відносини і співробітництво, укладений 18 травня 1992 року. Серед ключових двосторонніх документів можна виділити також Спільну декларацію Президента України і Президента Республіки Польща про стратегічне партнерство від 25 червня 1996 року та Спільну декларацію Президента України та Президента Республіки Польща, прийняту у Києві 24 серпня 2016 р. у день відзначення 25-ї річниці незалежності України (*Perelik mižnarodnih dokumentiv, Verhovna Rada Ukraïni*, <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/main/country>, *dostup: 5.05.2018*).

національної ідентичності спільнот. Американський вчений Бойд Шейфер (Boyed Shafer) визначив 10 атрибутів націоналізму, вказавши зокрема на значення загальної віри у спільну історію і часто спільне етнічне походження та загальну гордість за минулі та сучасні досягнення, а також на спільну скорботу в зв'язку з пережитими трагедіями⁴. Німецький вчений Йорн Рюзен (Jörn Rüsen) вважає, що під національною пам'яттю слід розуміти минуле, яке наділі актуальне у відповідному сучасному життєвому процесі⁵. Формування національної пам'яті може призводити до конфлікту в рамках однієї спільноти або між народами у історичному, політичному і суспільно-ментальному вимірах. Політика національної пам'яті з'явилася в період розпаду комуністичної системи в Німеччині та набула особливого значення на зламі століть. Держави почали займатися політикою пам'яті не тільки у внутрішньому вимірі, але також у зовнішньому, на рівні публічної та міждержавної дипломатії. Історія як важливий компонент такої політики почала впливати на поведінку держав, в тому числі Польщі та України, у міжнародних відносинах⁶. Інструментальний підхід до історії міжнаціональних відносин та непродуманість політики національної пам'яті дуже часто призводить до «війн пам'яті» між народами.

Принагідно зауважимо, що темі формування українсько-польського стратегічного партнерства і процесу його практичної реалізації присвячено чимало наукових і публіцистичних розвідок українських⁷ і польських⁸

4 Ū. Rimarenko (red.), *Mala encyklopediâ etnoderžavstva*, Kiïv 1996, c. 733.

5 S. Troân, *Komparativnij analiz sučasnih politik nacional'noi pam'ati v Ukraïni ta Respubliki Pol'sha*, „Nacional'na ta istorična pam'at'” (Ukraïns'kij institut nacional'noi pam'ati), 2013, № 6, c. 231.

6 На тему політики національної пам'яті Польщі та України дивись: В. Korzeniewski (red.), *Narodowe i europejskie aspekty polityki historycznej*, Instytut Zachodni, Poznań 2008; A. Wolff-Powęska, *Polskie spory o historię i pamięć. Polityka historyczna*, „Przegląd Zachodni” 2007, nr 1; A. Wójcik, *Polityka historyczna jako forma budowy wizerunku Polski na arenie międzynarodowej*, „Świat Idei i Polityki” 2016, nr 15, s. 438–451; „Konceptual'ni zasady deržavnoi politiki pam'ati”. Analitična zapiska, Nacional'nij institut strategičnih doslidžen' (www.niss.gov.ua/articles/269, dostup: 5.05.2018); V. Soldatenko, *Problemi politiki nacional'noi pam'ati i zavdannâ iï naukovogo zabezpečennâ*, „Visnik NAN Ukraïni” 2011, № 12, c. 52–63.

7 O. Palij, *Pol'sha – Ukraïna: družba za obopil'noi vidsutnosti al'ternativi*, „Pidtekst” 1998, № 5–6; S. Pirožkov, O. Kramarevs'kij, *V konteksti zagal'noi arhitekturi bezpeki. Pol's'ko-ukraïns'ki vidnosini: poglâd z Ukraïni*, „Politika i čas” 1996, № 1; B. Osadčuk, *Ukraïna, Pol'sha, svit*, Kiïv 2001; B. Osadczuk, *Stosunki polsko-ukraïnskie*, „Kultura” 1994, nr 4; B. Osadczuk, *Polak z Ukraïną: przemyskie zakłócenia przyjaźni*, „Kultura” 1996, nr 6; B. Osadčuk, *Ėži Ėdrojcz' – velikij polâk, vidavec', redaktor, osnovopoložnik pol's'ko-ukraïns'kogo porozuminnâ*, „Sučasnist'” 2001, № 1.

8 M. Maškevič, *Shidna pol's'ka politika u XX – na počatku XXI st.: koncepcii ta interpretacii*, Kiïv 2015; *Polish-Ukrainian Relations. Today and in the Future: Round*

дослідників, однак тема впливу проблеми історичної пам'яті на між-державні відносини України і Польщі все ще перебуває на периферії інтересів науковців. Більш того, позиції науковців у цьому питанні не відрізняються стабільністю, і вчені часто стають заручниками політичної кон'юнктури.

Відомо, що ідея українсько-польського стратегічного партнерства має глибоке історичне коріння, але остаточного оформлення вона почала набувати на початку ХХ ст. з проголошенням державної незалежності України та початком розбудови державних інституцій Другої Речі Посполитої. Однією з перших спроб її реалізації став договір Петлюри-Піلسудського 1920 р., який став підсумком намагань обох держав об'єднати свої зусилля у боротьбі проти загрози з боку Росії⁹. Хоча договір мав дещо нерівноправний характер для УНР, українська сторона отримала матеріальну допомогу і дипломатичну підтримку в формі офіційного визнання своєї суверенності. Очевидними були також вразливі внутрішні та міжнародні аспекти договору, як суб'єктивні, так і об'єктивні, адже він фактично так і залишився «персональним союзом» двох глав держав, не здобув підтримки серед населення та правлячих кіл. В період завершення Першої світової війни сусідні народи боролися за становлення національних держав, що призвело також до збройного конфлікту між Польщею та Західноукраїнською Народною Республікою, котрий історики називають ще польсько-українською війною 1918–1919 рр.¹⁰

Наступний етап українсько-польських відносин припадає на період напередодні та під час Другої світової війни, коли відсутність концепції розв'язання української національної проблеми в Польщі, а також політика німецького та радянського окупаційних режимів і незламна позиція польського еміграційного уряду щодо східних кордонів держави

Table, „Journal of Ukrainian Studies” 1995, № 1–2 (20); M. Całka (red.), *Polska i Ukraina w latach dziewięćdziesiątych. Podstawy i płaszczyzny współpracy*, Centrum Stosunków Międzynarodowych Instytutu Spraw Publicznych, Warszawa 1997; B. Surmacz, *Współczesne stosunki polsko-ukraińskie. Politologiczna analiza traktatu o dobrym sąsiedztwie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2002.

- 9 S. Šeluhin, *Varšavs'kij dogovir miž Polákami j S. Petluroú 21 kvitná 1920 roku*, Praga 1926; R.G. Simonenko, *Varšavs'kij dogovir 1920*, v: A. Smolij i in. (red.), *Encyklopediâ istoriï Ukraïni*, t. 1, Kiïv 2011, c. 438–439; J.J. Bruski, *Petlurowcy*, Arcana, Kraków 2004; A.J. Mielcarek, *Granica Wołyńska. Terytorialne postanowienia układu Piłsudski–Petlura*, „Wiadomości Historyczne” 2010, nr 4, s. 39–44.
- 10 M. Litvin, K. Naumenko, *Āstoriâ ZUNR*, L'viv 1995; J. Slipiec, *Drogi niepodległości – Polska i Ukraina 1918–1921*, Bellona, Warszawa 1999; M. Klimiecki, *Polsko-ukraińska wojna o Lwów i Galicję Wschodnią 1918–1919*, Volumen, Warszawa 2000.

привели до загострення українсько-польських взаємин, розгортання кривавих конфліктів, брутальних акцій депортації населення, взаємного відчуження, розпалювання міжнаціональної ненависті. Нагнітання польсько-українського протистояння сприяла також радикалізація програми та методів боротьби деяких українських політичних партій та організацій в Другій Речі Посполитій¹¹. За своїми розмірами локальний польсько-український конфлікт з часів Другої світової війни впливає сьогодні на формування двосторонніх відносин. Польща постійно нагадує про трагедію польського населення на Волині у 1943 році, а українці говорять про операцію «Вісла» у 1947 р.¹²

З середини 40-х і до кінця 80-х рр. ХХ ст., тобто за доби існування Польської Народної Республіки та системи радянських сателітів, українсько-польські стосунки перебували під суворим контролем Москви і моделювались з гори як відносини між “братніми” соціалістичними державами в рамках радянсько-польських взаємин. Після Другої світової війни ані Польща, ані Україна не могли проводити власної незалежної зовнішньої політики. Тож зрозуміло, що не можна говорити про якісь повноцінні офіційні стосунки між УРСР та ПНР за часів Радянського Союзу. Навпаки, нормальному спілкуванню між обома народами чинено різноманітні перешкоди. Комуністична влада не тільки не відвертала старі

11 Цей період складних відносин українців та поляків представлений великою кількістю досліджень, в яких можна виокремити поміркованих дослідників з одного боку та радикалів з іншого. Серед українських авторів можна згадати відповідно І. Ільошина (І. Il'ūšin, *Volins'ka tragediâ 1943–1944 rr.*, Kiïv 2003; *Protistoânnâ UPA i AK (Armii Krajovoï) v roki Drugoi svitovoï vijni na tli diâl'nosti pol's'kogo pidpillâ v Zaxidnij Ukraini*, Kiïv 2001) і В. Сергійчука (V. Sergijčuk, *Tragediâ Volini. Pricini j perebig pol's'ko-ukraïns'kogo konfliktu v roki Drugoi svitovoï vijni*, Kiïv 2009). Питанням польсько-українського політично-етнічного конфлікту присвячені також праці таких відомих українських авторів як Юрій Макар, Богдан Гудь та інші. З польського боку до кола поміркованих дослідників входять Р. Тожецькі (R. Torzecki, *Polacy i Ukraińcy. Sprawa ukraińska w czasie II wojny światowej na terenie II Rzeczypospolitej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1993), Г. Мотика (G. Motyka, *Tak było w Bieszczadach*, Volumen, Warszawa 1999; *Od rzezi wołyńskiej do akcji Wisła*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2011) та інші, а більш радикальну позицію займають Е. Прус (E. Prus, *Atamania UPA: tragedia kresów*, Nortom, Warszawa 1988 і ін.), В. Поліщук (W. Poliszczuk, *Gorzka prawda – zbrodnicość OUN–UPA*, Toronto 1994 і ін.), Т. Ісакович-Залескі (T. Isakowicz-Zaleski, *Przemilczane ludobójstwo na Kresach*, Małe Wydawnictwo, Kraków 2008).

12 І. Сепенда, *Ukraińs'ko-pol's'ki vidnosini 40–50 rokiv XX stolittâ: etnopolitičnij analiz*, Kiïv 2009; Ё. Мисіло (red.), *Akciâ “Wisła”. Dokumenti*, per. z pol's'koï І. Svarnik, L'viv–N'û-Jork 1997; R. Drozd, *Ukraińcy w najnowszych dziejach Polski (1918–1989)*, t. 2: *Akcja „Wisła”*, Związek Ukraińców w Polsce – „Tyrsa”, Warszawa 2005.

конфлікти, але ще більше поглиблювала їх. У суспільстві поширювались негативні стереотипи, було мало об'єктивної інформації про країну-сусіда.

Справжній розвиток українсько-польських взаємин відбувався на рівні політичної еміграції. Саме там, у середовищі польського еміграційного часопису «Культура» (Париж) та поміж дисидентів відродилась і продовжувала розвиватись ідея українсько-польського стратегічного партнерства. Засновник часопису Єжи Гедройць свого часу висунув концепцію національного примирення народів Центрально-Східної Європи та гіпотезу, що не буде вільної Польщі без вільної України, Білорусії та Литви¹³. Серед української еміграції ця концепція знайшла підтримку зокрема у Богдана Осадчука та в часописі «Сучасність»¹⁴.

Відносини стратегічного партнерства базуються, не в останню чергу, на запозиченні досвіду, часом негативного, але такого, який здатен навчити одну з сторін взаємин не повторювати помилок іншої. Так склалося, що найбільш придатним для становлення української державності став наразі польський досвід¹⁵. Йдеться передусім про вплив проблем безпеки та ідентичності на формування державного інтересу країни. Польський досвід періоду Другої Речі Посполитої показує, що виникнення дисбалансу між безпекою та ідентичністю у більшості випадків призводить до початку конфліктів і позначається на внутрішній ситуації в державі. Так, наприклад, наявним дисбалансом між безпекою та ідентичністю, причиною якого є понад трьохсотлітнє перебування України в геополітичному силовому полі Росії, скористалася чинна російська влада, яка, підживлюючи проросійський сепаратизм на сході України, прагне за будь-яку ціну утримати Україну у сфері російського впливу. Президент РФ В. Путін, називаючи теперішню українську владу націоналістичною і фашистською, свідомо поглиблює суперечності між етнічними українцями і росіянами в Україні, маючи на меті вирішення триєдиного завдання: не допустити консолідації українського суспільства; переконати

13 B. Berdihovs'ka, O. Gnatuk (red.), *Êži Ġedroje' ta ukrains'ka emigraciâ. Listuvannâ 1950–1982 pokiv*, Kiïv 2008 (por. Jerzy Giedroyc, *Emigracja Ukraińska. Listy 1950–1982*, oprac. B. Berdychowska i O. Hnatiuk, Czytelnik, Warszawa 2004; P. Kowal, J. Ołdakowski, M. Zuchniak (red.), *Nie jesteŃmy ukraiofilami. Polska myœl polityczna wobec Ukraïnców i Ukraïny. Antologia tekstów*, Kolegium Europy Wschodniej, Wrocław 2002.

14 B. Osadczuk, *Ukraïna, Pol'sa...; Bibliografia Bogdana Osadczuka za lata 1952–2005*, w: B. Berdychowska, O. Hnatiuk (red.), *Polska. Ukraïna. Osadczuk*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2007.

15 G. Zelen'ko, *«Navzdoginna modernizaciâ»: dosvid Pol'si ta Ukraïni*, Kiïv 2003; G. Perepelicâ (red.), *Transformacijni procesi v kraïnax Viœegrads'koï grupi ta Ukraïni: porivnâl'nij analiz*, Kiïv 2013.

українців, що для них ціннішою є безпека, а не національна ідентичність, яка веде, мовляв, до розколу країни; довести, що окремої української нації не існує. Не забуваймо й про те, що путінська мантра про “київську хунту” стала можливою й почасти дієвою й завдяки тому, що на Заході, як зазначає польський дослідник М. Машкевич, “заякування націоналізмом постсовєтських країн набуло... відверто маніакального характеру”¹⁶.

Важливою опорою українсько-польського стратегічного партнерства стала також польсько-шведська ініціатива програми ЄС «Східне партнерство». Оцінюючи результативність політики «Східного партнерства» щодо пострадянських країн, ми маємо пам'ятати, що цей проект був покликаний до життя двома обставинами. По-перше, він мав завадити відновленню авторитарних і тоталітарних систем у країнах постсовєтського простору, а, по-друге, убезпечити Польщу від появи безпосереднього кордону з Росією у разі реставрації на постсовєтських теренах нової Російської імперії. Тобто, основою ініціативи “Східне партнерство” стала передусім турбота про національну безпеку Польської держави.

З огляду на це, українському політикуму слід взяти на озброєння польський досвід і нарешті розпочати розробку східної політики щодо Росії, основою якої мають стати український державний інтерес і патріотизм. Адже, як показує досвід нашого польського сусіда, його східна політика завжди була одним з наріжних каменів процесу розбудови державності. Вироблення спрямованого на захист національних інтересів України зовнішньополітичного курсу сприятиме прискоренню інтеграції України з ЄС і посиленню спроможності України до нейтралізації актуальних безпекових загроз, зокрема й тих, що стали наслідком російської агресії в Україні.

В цілому, аналіз польського досвіду для України, як, втім, й історія, етапи та нормативно-правова база українсько-польських відносин на сучасному етапі добре представлені в фахових виданнях обох країн. Тому немає потреби вчергове представляти перебіг двосторонніх відносин та вести дискусію на тему стратегічного партнерства¹⁷. Зосередимо увагу

16 M. Maškevič, *Shidna pol's'ka politika...*, c. 43.

17 S. Stojeć'kij, *Ukraina v zovnišnjij političi Respubliki Pol's'a: ėvroatlantičnij ta ėvropejs'kij integracijnij vimir*, Kiiv 2009; O. Mitrofanova, *Pol's'a ėk strategičnij partner Ukraini*, „Političnij menedžment” 2006, № 6, c. 153–160; *Ukraina ta Pol's'a: spivrobittstvo v umovah politiki susidstva*, „Aktual'ni problemi mižnarodnih vidnosin” 2007, № 69/1; N. Čorna, *Ukraina – Pol's'a: geneza strategičnogo partnerstva*, „Mižnarodni zv'язki Ukraini: naukovі pošuki i znahidki” 2016, № 25, c. 42–58; M. Wolański, L. Leszczenko (red.), *Polska–Ukraina więcej niż sąsiedztwo*, Oficyna Wydawnicza Arboretum, Wrocław 2006; M. Wolański, L. Leszczenko (red.), *Ze studiów polsko-ukraińskich*, Oficyna

на ключових аспектах «війн пам'яті» та їхнього впливу на взаємовідносини та стратегічне партнерство двох держав.

Відомо, що історія українсько-польських відносин не була безхмарною, попри те, що інколи наші народи були й союзниками – як у битві під Грюнвальдом (1410), Московських походах початку XVII століття, битві під Хотином (1620) тощо. Але контрверсійних сторінок в нашій спільній історії значно більше: Люблінська унія 1569 р., Берестейська церковна унія 1596 р., Визвольна війна українського народу під проводом Б.Хмельницького, що стала провісником катастрофи Речі Посполитої в кінці XVIII століття, Коліївщина 1768 р., два польських повстання в Російській імперії в XIX столітті, – усі ці події трактувалися поляками та українцями з цілком протилежних позицій.

Ще частіше українські і польські вчені й публіцисти, а останнім часом і політики, звертаються до проблемних питань українсько-польських відносин першої половини XX століття. Предметом наукового і політичного дискурсу стали не лише часи збройного протистояння та депортацій – українсько-польська війна за Галичину 1918–1919 рр., міжнаціональний конфлікт на Волині 1943–1944 рр., акція «Вісла» 1947 р., – а й відносно мирний час Другої Речі Посполитої (1918–1939). Своєрідним «надбаням» цієї доби, як зазначає український публіцист Сергій Махун, «стала тотальна дискримінація українців на національному та релігійному ґрунті, жажливі й принизливі «пацифікації» і, як відповідь, терористична діяльність Організації українських націоналістів, убивства польських урядовців, осадників і тих українців, які співпрацювали з варшавським урядом»¹⁸.

Втім найдражливішим питанням новітніх українсько-польських взаємин залишається Волинська трагедія 1943–1944 рр. – один із найкривавіших актів у багатомісячному протистоянні поляків і українців. Тема так званої «Волинської різанини» в польському дискурсі мала місце навіть за часів комуністичної влади. Натомість в радянській Україні пам'ять про Волинську трагедію відійшла на маргінес, де перебуває й донині.

Не будемо вдаватися до з'ясування причин новітньої польсько-української «війни пам'яті» в питанні Волинської трагедії, зробимо лише

Wydawnicza Arboretum, Wrocław 2008; W. Baluk, *Stosunki polsko-ukraińskie w latach 2005–2012. Od romantyzmu do pragmatyzmu*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” 2012, nr 12, s. 25–38; M. Pietraś, M. Malskyj, B. Surmacz (red.), *Stosunki polsko-ukraińskie 1991–2014. Próba bilansu*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2016.

18 S. Mahun, *Pol'sa – Ukraïna: âk uzgodniti obraz minulogo?*, „Dzerkalo tižnâ” 2009, № 38.

припущення, що її ескалація була вигідною радше не теперішній польській владі, а нашому спільному історичному ворогові – російському Кремлю. Зважаючи на це, політичні еліти Польщі й України повинні зосередити свої зусилля не на пошуку суперечливих історичних тем¹⁹ в двосторонніх відносинах, а на тому, що нас об'єднує, на кшталт того як подолати наслідки впровадження комуністичного експерименту в наших країнах та вирішити проблему взаємного примирення.

Державна політика національної пам'яті²⁰ з одного боку може допомагати вирішенню складних питань взаємної історії, а з другого боку

19 Підхід польської сторони засвідчують назви деяких документів: Ухвала Сенату Республіки Польща від 20 червня 2013 р. з нагоди 70-ї річниці «Волинського Злочину»; Ухвала Сенату Республіки Польща від 7 липня 2016 р. про вшанування пам'яті жертв геноциду громадян Другої Речі Посполитої, які загинули з рук українських націоналістів у 1939–1945 рр.; Ухвала Сейму Речі Посполитої від 22 липня 2016 р. про встановлення 11 липня – Національного дня пам'яті жертв геноциду громадян Другої Речі Посполитої, які загинули з рук українських націоналістів. У відповідь Верховна Рада України прийняла заяву від 8 вересня 2016 р., в якій депутати запропонували польській стороні припинити політизацію трагічних сторінок історії. В Україні трагічні події називають польсько-українським збройним політично-етнічним конфліктом, а за найбільш критичними оцінками це військовий злочин. Черговим витком загострення відносин двох парламентів стали зміни закону Речі Посполитої про Інститут Національної Пам'яті РП (1.03.2018), котрі передбачають, між іншим, кримінальне покарання за заперечення злочинів українських націоналістів. Депутати Верховної Ради України підготували з цього приводу два проекти постанов. Por. V. Vědňěv, *Minule ák faktor konfliktu v ukraíns'ko-pol's'kih stosunkah*, „Īstorična pravda”, www.istpravda.com.ua/articles/2013/07/4/128710 (dostup: 5.05.2018); I. Iljuszyn, *UPA i AK. Konflikt w Zachodniej Ukrainie (1939–1945)*, Związek Ukraińców w Polsce, Warszawa 2009.

20 В Україні використовувався польський досвід політики національної пам'яті (у Польщі Інститут національної пам'яті – комісія переслідування злочинів проти польського народу відкрито у 1998 році). В цьому місці слід нагадати, що Україна активізувала політику національної пам'яті починаючи лише з 2005 р., після Помаранчевої революції. Президент України Віктор Ющенко особливу увагу звертав на два елементи: голодомор (1932–1933 рр.) та боротьбу УПА за незалежність у роки Другої світової війни. Цими питаннями займався Український інститут національної пам'яті (2006–2010). В цей період вдалося вирішити питання польського військового цвинтаря у Львові. Президенти України та Польщі в червні 2005 р. на Личаківському цвинтарі відкрили меморіал загиблим воїнам Української Галицької Армії та «Меморіал орлят». Однак, визнання Романа Шухевича та Степана Бандери героями України у Польщі сприйняли більш ніж прохолодно. Після Революції гідності Україна в процесі декомунізації повернулася до активної історичної політики, відновивши у 2014 р. діяльність Інституту національної пам'яті. Por. B. Bondar, *Deržavna politika istoričnoï pam'ati v Ukraïni 1990–2000 rr.: osnovni tendencii*, „Īstorioğrafični doslidžennâ v Ukraïni” 2013, vip. 23, s. 377–400, L. Vengrinûk, *Politika pam'ati v sučasnij Ukraïni: ponâtâ, harakteristika, proâvi na regional'nomu rivni*, „Panorama političnih studij” 2012, № 9.

кон'юнктурний підхід найчастіше призводить до поглиблення протиріч. Політичні дебати, що розгорілися у 2016 р. лише підтверджують це твердження. Обидві держави по відношенню до спільного минулого проводять дещо відмінну політику національної пам'яті та відрізняються своєю інтерпретацією історичного дискурсу. „З польського боку Україну критикують за політику героїзації Бандери й УПА, а також за неготовність до дискусії на історичні теми. З українського боку Польщу критикують за односторонні політичні постанови Сейму і Сенату щодо визнання Волинської різанини геноцидом [...], за фільм Войцеха Смажовського «Волинь» та за толерування випадків нищення українських місць пам'яті в Польщі”²¹. У тому таки році появилася загроза дестабілізації взаємних відносин, а подразником виступили «війни пам'яті». Однак обидві держави, не змінюючи основ політики національної пам'яті, зробили декілька кроків назустріч одна одній. В липні 2016 р. президент України Петро Порошенко поклав вінок до пам'ятника жертв Волинської різанини в Варшаві, а 24 серпня 2016 р. президент А. Дуда відвідав Київ з нагоди 25-ї річниці проголошення незалежної України. Президенти прийняли спільну декларацію, яка підтверджувала примирення і стратегічні стосунки обох держав. У документі зокрема зазначалося, що, зважаючи на трагічні сторінки в історії українсько-польських відносин, необхідно проводити конструктивний діалог, заснований на історичній правді. Потрібно цінувати зусилля українських і польських політиків, істориків, інтелектуалів і церковних ієрархів, які брали активну участь в процесі примирення та порозуміння в історичних питаннях. Актуальними залишаються наведені в декларації слова Іоанна Павла II, висловлені у Києві: „щоб помилки минулого не повторилися у майбутньому, щоб пам'ять про них не стала перешкодою на шляху до взаємного пізнання, котре є джерелом братерства та співпраці”²².

У жовтні 2016 р. Верховна Рада і Сейм прийняли спільну декларацію про пам'ять і солідарність. Парламенти України та Польщі віддали шану мільйонам жертв, яких зазнали народи обох держав під час Другої світової війни, та засудили зовнішніх агресорів, що намагались знищити незалежність країн у XX столітті. В декларації зазначено, що „ми пам'ятаємо

21 *Prioritetne partnerstvo. Spil'ne bačennâ ukraïns'ko-pol's'kih vidnosin*, Fond im. S. Batoriâ ta Fond Vidrodžennâ, Kiïv–Varšava 2017, c. 9.

22 Spil'na deklaraciâ Prezidenta Ukraïni ta Prezidenta Respubliki Pol'sha, 24.08.2016, www.president.gov.ua/news/spilna-deklaraciya-prezidenta-ukrayini-ta-prezidenta-respubl-37975 (dostup: 5.05.2018).

про боротьбу польських і українських національних сил антикомуністичного та антинацистського руху опору, які створили моральну основу для повернення незалежності наших держав”²³.

Польща та Україна мають спільним голосом нагадувати «старій» Європі про незавершеність процесу примирення європейської історії з географією, суттю якого є подолання пам'ятевого розколу між Сходом і Заходом; процесу, що витісняє прояви політичної солідарності, як це сталося стосовно оцінки наслідків перемоги над гітлеризмом. Адже для половини Європи поразка нацистської Німеччини стала початком комуністичної окупації і створення «залізної завіси», а для Заходу Європи важливішим є те, що «Червона армія дала змогу перемогти нацизм і покласти край Голокосту». Як поєднати ці оцінки у свідомості усіх європейців, не забуваючи водночас про те, що польський інтелектуал А. Міхнік називає “егоїзмом болю”, який кидає надмірно яскраве світло на окремі епізоди пережитої минувшини, залишаючи в затінку інші?²⁴

При цьому слід враховувати, що європейський простір, який тривалий час підтримував лише вісь пам'яті, що обертається навколо Німеччини, поступово збагачується новими тенденціями: на авансцену повертаються групи населення, принесені у жертву «пактами» примирення, як, приміром, жертви франкізму в Іспанії або жертви комуністичної політичної поліції в посткомуністичних країнах. До цього контексту слід долучити й спроби засудження комуністичних режимів аналогічно гітлерівському, чого наполегливо домагаються представники колишніх комуністичних країн в Парламентській Асамблеї Ради Європи. Політичні лідери країн Заходу мають підтримати таку оцінку комунізму заради спокути так званого «ялтинського гріха» 1945 р. Зробити цей важливий крок варто ще й тому, що в низці країн пострадянського простору злочини сталінського тоталітарного режиму досі не засуджено, а його головного архітектора, принаймні в сучасній Росії, називають вже не кривавим диктатором, а “ефективним менеджером”, який задля перетворення СРСР у наддержаву пожертвував життям мільйонів людей.

Маніпулювання у такий спосіб історією й пам'яттю пов'язане з прагненням декого з тих, хто вчиняв масові злочини і часто-густо досі лишається при владі, «стерти сліди». Таке маніпулювання, як зазначав один

23 Deklaraciá Pam'áti i Solidarnosti Sejmu Respubliki Pol'sha ta Verhovnoí Radi Ukraíni, <http://portal.rada.gov.ua/news/Novyny/136229.html> (dostup: 5.05.2018).

24 Ž. Mink, L. Nejmajer, P. Bonnar (red.), *Ėvropa ta i' bolisni minuvšini*, Ki'iv 2009, s. 23.

з авторів книги «Європа та її болісні минувшини» французький історик Жорж Мінк, «немовби стає продовженням злочину, але вже за умов, коли життя знову стало «нормальним». Воно проявляється в незліченних формах, як-от фальсифікація подій, ліквідація доказів, заборона доступу до архівів або їх знищення, репресії проти свідків або їх усунення, запровадження цензури та переслідування тих, хто інакше висвітлює ці події»²⁵.

При цьому слід пам'ятати й про небезпеку використання історичного інструментарію в керуванні деякими державами не задля поліпшення двосторонніх стосунків і сприяння побудові спільної Європи, а для того, щоб мобілізувати електорат тієї чи іншої партії або коаліції. Зважаючи на таке надзвичайне поширення способів використання символічних конфліктних минувшин, Європа (ЄС), яку згадують як зразок успішного мирного співіснування між колишніми ворогами, не позбавлена «відступів» і не є ідеалом у ставленні до проблематичної минувшини. Передусім тому, що під гаслом розбудови демократії на європейському континенті практично нічого не робиться для уникнення майбутніх конфліктів.

Складні порахунки з минулим переконують нас в тому, що найкращий спосіб побудувати міцний мир і гарантувати відносно гармонійне співіснування в демократичних умовах полягає в тому, щоб з'ясувати правду про конфліктне минуле і надати матеріальну й символічну компенсацію, яка б відображала визнання жертв політичного насилля. «Тільки з'ясування історичної правди, яка б максимально відповідала вимогам істориків і була би здатною жити публічну оповідь (тобто яку еліта могла б поширювати в волонтаристський спосіб і яка б засвоювалася найбільшою кількістю людей) про минуле, дозволяє вгамувати ставлення суспільства до цього минулого і тим самим стабілізувати політичну організацію, запобігти будь-якому поверненню до насильства».

Отже, аналізуючи вплив політики примирення²⁶ і пам'яті на розвиток українсько-польського стратегічного партнерства, констатуємо, що між-

25 *Європа та її болісні минувшини...*, с. 15.

26 В процесі діалогу та польсько-українського примирення активну участь приймають Римо-католицька та Українська греко-католицька церкви. Ініціатором примирення у 1987 р. виступив Папа Римський Іван Павло II, а священники з Польщі та України закликали народи до прощі згідно відомої формули «прощаємо та просимо вибачення». 1–12 жовтня 2017 р. в Римі, за участі українських і польських дипломатів та представників двох церков відбулася міжнародна конференція «Католицька церква у процесі діалогу та польсько-українського примирення», присвячена відзначенню 30-ої річниці проголошення Декларації польсько-українського прощення та примирення. Глави двох держав також у 1997 р. підписали Спільну заяву про

державні відносини України і Польщі в цілому розвивались поступально. Винятком можуть служити лише 2001–2002 і 2016–2017 роки, коли у відносинах стратегічного партнерства відбувся певний спад через нерегульовані історичні питання²⁷. Йдеться, передусім, про існування негативних стереотипів у свідомості обох народів, які перешкоджають налагодженню партнерських стосунків на всіх рівнях. У цьому відношенні велике значення має діяльність, спрямована на краще взаємопізнання та подолання цих стереотипів. Цьому слугують позитивні публікації в мас-медіа, видання про Україну і Польщу та українсько-польські взаємини, в тому числі перекладів художньої літератури, концерти і виставки українських митців у Польщі і польських в Україні, збереження спільної культурної спадщини. Усе це все ще не здобуло широкої популярності серед українського та польського населення. Проблемним залишається й питання повернення культурних та матеріальних цінностей, а також опіка над місцями національної пам'яті.

Також реалізація політики порозуміння і примирення вимагає посиленої уваги до створення спільних українсько-польських підручників, особливо з історії. Для кращого взаєморозуміння між українським і польським народами також слід стимулювати діалог між тими, хто впливає на формування громадської думки в обох суспільствах. Необхідно також ширше використовувати і можливості польських громадян українського походження та українських – польського. Вони повинні виступати активними провідниками ідеї якнайтіснішого співробітництва між Україною і Польщею. Зі свого боку, обидві держави мають опікуватися й всіляко підтримувати розвиток національних меншин. Адже захист національних меншин як невід'ємний складник політики запобігання конфліктам та їхнього врегулювання наразі є частиною комплексу умов вступу до Європейського Союзу. Дбаючи про формування спільної

порозуміння та єднання. Польсько-українське примирення не мислимо без участі інтелектуалів, котрі неодноразово закликали поляків та українців до порозуміння та встановлення Дня примирення (*Intelektuali Pol'si ta Ukraini prosât' vstanoviti Den' primumnâ*, www.istpravda.com.ua/ukr/short/2011/12/26/66344, *dostup: 5.05.2018*).

27 Проблемні періоди у взаємних відносинах пов'язані з історією: 1) 2001–2002 рр. – проблеми з відновленням польського військового меморіалу на Личаківському цвинтарі, 2) 2016–2017 рр. – відмінності у тлумаченні деяких аспектів українсько-польських відносин періоду Другої світової війни (Волинська трагедія та УПА); заяви та декларації політиків і парламентів; випадки нищення і плондрування цвинтарів та інших місць пам'яті в Польщі та в Україні, призупинення ексгумації жертв Волинської трагедії.

пам'яті європейських народів, українському й польському суспільству слід пам'ятати, що ворожнеча, зокрема й війни пам'яті, мають відійти в минуле, поступившись місцем діалогу культур і народів. Не варто забувати й про те, що, як зазначає відомий західний дослідник теми примирення і пам'яті Тоні Юдт: «Європа змогла відбудуватися в політичному й економічному плані тільки тому, що зуміла забути минуле, але вона змогла визначити себе в духовному й культурному сенсі лише завдяки тому, що зуміла пам'ятати це минуле»²⁸.

На наше глибоке переконання, лише переосмислення та використання досвіду примирення ворогуючих в минулому європейських держав й розділених за ставленням до свого минулого націй сприятиме створенню єдиного європейського простору пам'яті.

Bibliografiâ

Dokumenti

- Deklaraciâ Pam'âti i Solidarnosti Sejmu Respubliki Pol'sha ta Verhovnoi Radi Ukraïni, <http://portal.rada.gov.ua/news/Novyny/136229.html>.
- „Konceptual'ni zasady deržavnoi politiki pam'âti”. *Analitična zapiska*, Nacional'nij institut strategiĉnih doslidžen', www.niss.gov.ua/articles/269.
- Misilo Ė. (red.), *Akciâ “Visla”*. *Dokumenti*, per. z pol's'koï Ī. Svarnik, L'viv–N'û-Jork 1997.
- Prioritetne partnerstvo. Spil'ne baĉennâ ukraïns'ko-pol's'kih vidnosin*, Fond im. S. Batoriâ ta Fond Vidrodžennâ, Kiïv–Varšava 2017.
- Spil'na deklaraciâ Prezidenta Ukraïni ta Prezidenta Respubliki Pol'sha*, 24.08.2016, www.president.gov.ua/news/spilna-deklaraciya-prezidenta-ukrayini-ta-prezidenta-respubl-37975.

Monografii

- Berdihovs'ka B., Gnatûk O. (red.), *Ėži Ėdrojc' ta ukraïns'ka emigraciâ. Listuvannâ 1950–1982 pokie*, Kiïv 2008.
- Bruski J., *Petlurowcy*, Arcana, Kraków 2004.
- Całka M. (red.), *Polska i Ukraina w latach dziewięćdziesiątych. Podstawy i płaszczyzny współpracy*, Centrum Stosunków Międzynarodowych Instytutu Spraw Publicznych, Warszawa 1997.
- Cependa I., *Ukraïns'ko-pol's'ki vidnosini 40–50 rokiv XX stolittâ: etnopolitiĉnij analiz*, Kiïv 2009.
- Drozd R., *Ukraïncy w najnowszych dziejach Polski (1918–1989)*, t. 2: *Akcja „Wisla”*, Związek Ukraïnców w Polsce – „Tyrsa”, Warszawa 2005.
- Ī'ûšin Ī., *Protistoânnâ UPA i AK (Armii Krajovoi) v roki Drugoi svitovoi vijni na tli diâl'nosti pol's'kogo pidpillâ v Zaxidnij Ukraïni*, Kiïv 2001.
- Ī'ûšin Ī., *Volins'ka tragediâ 1943–1944 rr.*, Kiïv 2003.
- Iljuszyn I., *UPA i AK. Konflikt w Zachodniej Ukrainie (1939–1945)*, przeł. K. Kotyńska, A. Łazar, Związek Ukraïnców w Polsce, Warszawa 2009.
- Isakowicz-Zaleski T., *Przemilczane ludobójstwo na Kresach*, Małe Wydawnictwo, Kraków 2008.

28 *Ėvropa ta ii bolisni minuvšini...*, s. 117.

- Jakowenko N., *Historia Ukrainy. Od czasów najdawniejszych do końca XVIII wieku*, przeł. O. Hnatiuk, K. Kotyńska, Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, Lublin 2000.
- Klimiecki M., *Polsko-ukraińska wojna o Lwów i Galicję Wschodnią 1918–1919*, Volumen, Warszawa 2000.
- Korzeniewski B. (red.), *Narodowe i europejskie aspekty polityki historycznej*, Instytut Zachodni, Poznań 2008.
- Kowal P., Ołdakowski J., Zuchniak M. (red.), *Nie jesteście ukrainofilami. Polska myśl polityczna wobec Ukraińców i Ukrainy. Antologia tekstów*, Kolegium Europy Wschodniej, Wrocław 2002.
- Litvin M., Naumenko K., *Історія ZUNR*, L'viv 1995.
- Maškevič M., *Shidna pol's'ka politika u XX – na počatku XXI st.: koncepcii ta interpretacii*, Kiiv 2015.
- Mink Ž., Nejmajer L., Bonnar P. (red.), *Ěvropa ta ii bolisni minuvšini*, Kiiv 2009.
- Motyka G., *Od rzezi wołyńskiej do akcji Wisła*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2011.
- Motyka G., *Tak było w Bieszczadach*, Volumen, Warszawa 1999.
- Osadčuk B., *Ukraiņa, Pol's'a, svit*, Kiiv 2001.
- Perepelicã G. (red.), *Transformacijni procesi v kraïnax Višegrads'koï grupi ta Ukraïni: porivnãl'nij analiz*, Kiiv 2013.
- Pietraś M., Malskij M., Surmacz B. (red.), *Stosunki polsko-ukraińskie 1991–2014. Próba bilansu*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2016.
- Poliszczuk W., *Gorzka prawda – zbrodnicość OUN–UPA*, Toronto 1994.
- Popovič M., *Naris istorii kul'turi Ukraïni*, Kiiv 1999.
- Prus E., *Atamania UPA: tragedia kresów*, Nortom, Warszawa 1988.
- Rimarenko Ū. (red.), *Mala encyklopediã etnoderžavstva*, Kiiv 1996.
- Šeluhin S., *Varšavs'kij dogovir miž Polákami j S. Petlúroú 21 kvitná 1920 roku*, Praga 1926.
- Sergijčuk V., *Tragediã Volini. Pričini j perebiğ pol's'ko-ukraińskogo konfliktu v roki Drugoi svitovoï vjini*, Kiiv 2009.
- Slipiec J., *Drogi niepodległości – Polska i Ukraina 1918–1921*, Bellona, Warszawa 1999.
- Stoëc'kij S., *Ukraïņa v zovnišnjij politicii Respubliki Pol's'a: ěvroatlantičnij ta ěvropejs'kij integracijnij vimir*, Kiiv 2009.
- Surmacz B., *Współczesne stosunki polsko-ukraińskie. Politologiczna analiza traktatu o dobrym sąsiedztwie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2002.
- Torzecki R., *Polacy i Ukraińcy. Sprawa ukraińska w czasie II wojny światowej na terenie II Rzeczypospolitej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1993.
- Wolański M., Leszczenko L. (red.), *Polska-Ukraina więcej niż sąsiedztwo*, Oficyna Wydawnicza Arboretum, Wrocław 2006.
- Wolański M., Leszczenko L. (red.), *Ze studiów polsko-ukraińskich*, Oficyna Wydawnicza Arboretum, Wrocław 2008.
- Zelen'ko G., *«Navzdoginna modernizaciã»: dosvid Pol'si ta Ukraïni*, Kiiv 2003.

Statti

- Baluk W., *Stosunki polsko-ukraińskie w latach 2005–2012. Od romantyzmu do pragmatyzmu*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” 2012, nr 12.
- Bondar B., *Deržavna politika istoričnoï pam'ãti v Ukraïni 1990–2000 rr.: osnovni tendencii*, „Istoriograficni doslidžennã v Ukraïni” 2013, vip. 23.
- Čorna N., *Ukraïņa–Pol's'a: geneza strategičnogo partnerstva*, „Mižnarodni zv'ãzki Ukraïni: naukovi poški i znahidki” 2016, № 25.

- Mahun S., *Pol'sa–Ukraïna: âk uzgodniti obraz minulogo?*, „Dzerkalo tižnâ” 2009, № 38.
- Mielcarek A.J., *Granica Wołyńska. Terytorialne postanowienia układu Piłsudski–Petlura*, „Wiadomości Historyczne” 2010, nr 4.
- Mitrofanova O., *Pol'sa âk strategiĉnij partner Ukraïni*, „Politiĉnij menedžment” 2006, № 6.
- Osadĉuk B., *Êži Ġedrojc' – velikij polâk, vidavec'*, redaktor, *osnovopoložnik pol's'ko-ukraïns'kogo porozuminnâ*, „Suĉasnist'” 2001, № 1.
- Osadczuk B., *Polak z Ukraïnâ: przemyskie zakłócenia przyjaźni*, „Kultura” 1996, nr 6.
- Osadczuk B., *Stosunki polsko-ukraïnskie*, „Kultura” 1994, nr 4.
- Palij O., *Pol'sa – Ukraïna: družba za obopil'noï vidsutnosti al'ternativi*, „Pîdtekst” 1998, № 5–6.
- Pirožkov S., Kramarevs'kij O., *V kontekstî zagal'noï arhitekturi bezpeki. Pol's'ko-ukraïns'ki vîdnosini: poglâd z Ukraïni*, „Politika i ĉas” 1996, № 1.
- Polish-Ukrainian Relations. Today and in the Future: Round Table*, „Journal of Ukrainian Studies” 1995, № 1–2 (20).
- Simonenko R.G., *Varšavs'kij dogovîr 1920*, v: A. Smolij i in. (red.), *Enciklopediâ istoriï Ukraïni*, t. 1, Kiïv 2011.
- Soldatenko V., *Problemi politiki nacional'noï pam'âti i zavdannâ iï naukovogo zabezpeĉennâ*, „Viśnik NAN Ukraïni” 2011, № 12.
- Stolârĉuk Â., *Pol'sa v Êvrointegracijnih prioritetah Ukraïni*, „Ekonomika ta deržava” 2005, № 9.
- Troân S., *Komparativnij analiz suĉasnih politik nacional'noï pam'âti v Ukraïni ta Respubliki Pol'sa*, „Nacional'na ta istoriĉna pam'ât'” (Ukraïns'kij institut nacional'noï pam'âti), 2013, № 6.
- Vêdnêêv V., *Minule âk faktor konfliktu v ukraïns'ko-pol's'kih stosunkah*, „Ġstoriĉna pravda”, www.istpravda.com.ua/articles/2013/07/4/128710.
- Vengrinûk L., *Politika pam'âti v suĉasnij Ukraïni: ponâttâ, charakteristika, proâvi na regional'nomu rivni*, „Panorama političnih studij” 2012, № 9.
- Wolff-Powęska A., *Polskie spory o historię i pamięć. Polityka historyczna*, „Przegląd Zachodni” 2007, nr 1.
- Wójcik A., *Polityka historyczna jako forma budowy wizerunku Polski na arenie międzynarodowej*, „Świat Idei i Polityki” 2016, nr 15.